

Талдикін О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ТЕСТАМЕНТОЗДАТНІСТЬ У СТРУКТУРІ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ

TESTAMENTARY ABILITY IN THE STRUCTURE OF THE LEGAL PERSONALITY

Розглянуто поняття тестаментоздатності, у структурі правосуб'єктності фізичних осіб, визначено основні підходи до розуміння тестаментоздатності, розкрито суттєві розбіжності пасивної та активної тестаментоздатності з огляду на їх місце у структурі правосуб'єктності.

Ключові слова: дієздатність, насцитурус, правосуб'єктність, тестаментоздатність, фантомна правосуб'єктність, фізична особа.

Рассмотрены понятия тестаментоспособности в структуре правосубъектности физических лиц, определены основные подходы к пониманию тестаментоспособности, раскрыты существенные различия пассивной и активной тестаментоспособности с учетом их места в структуре правосубъектности.

Ключевые слова: дееспособность, насцитурус, правосубъектность, тестаментоспособность, фантомная правосубъектность.

The concepts of testamentary ability, the structure of the legal personality of individuals are examined, the main approaches to understanding the testamentary ability are defined, and significant differences in passive form and active form are revealed, taking into account their place in the structure of legal personality.

Key words: legal capacity, nasciturus, testamentary capacity, testamentary ability, phantom legal ability.

Традиційно правосуб'єктність фізичних осіб суб'єктів правовідносин розкривається через сукупність трьох складових елементів: правоздатності, дієздатності та деліктоздатності. У свою чергу, ці елементи розглядаються в теоретико-правовій науці відповідно до тих чи інших юридичних властивостей суб'єктів правовідносин, не є однорідними за своїм змістом і мають певну структуру.

Метою цієї роботи є вирішення актуального питання, пов'язаного з визначенням змісту та місця у структурі правосуб'єктності такої юридичної властивості фізичної особи, як тестаментоздатність.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Серед вітчизняних учених можна відзначити кілька авторів, праці яких безпосередньо присвячені дослідженням і розробленню проблематики тестаментоздатності на загальнотеоретичному і концептуальному рівнях та мають теоретико-правовий або цивільно-правовий характер. Це зокрема Р. Шишка, О. Розгон, О. Ракул, Я. Ковальчук. Історія виникнення та розвитку категорії «тестаментоздатність», а також урегульованість нормами вітчизняного цивільного права докладно висвітлена в статті О. Ракул «Питання тестаментоздатності: теорія та законодавче регулювання». Водночас автор слушно зазначає: незважаючи на тривалий період існування, тестаментоздатність не знайшла єдиного тлумачення в доктрині цивільного права і через це є недостатньо врегульованою цивільним законодавством, а саме поняття існує лише на теоретичному рівні і в законодавстві не застосовується, попри те, що розкривається його зміст [1]. Питання активної заповідальної правосуб'єктності розглядають Р. Барков та О. Блинков [2].

Виклад основного матеріалу. Тестаментоздатність – здатність фізичної особи бути суб'єктом

спадкових відносин. Безпосередній інтерес категорія тестаментоздатності становить у контексті визначення її місця у структурі правосуб'єктності фізичних осіб. Як заповідальна правосуб'єктність тестаментоздатність оформлюється в римському праві, де вона визначається як заповідальна правоспроможність (*testamenti factio*) [3, с. 309].

Незважаючи на той факт, що тестаментоздатність існує лише на теоретичному рівні у вітчизняній юридичній науці, передусім, науці цивільного права, склалось стійке розуміння, за яким тестаментоздатність розглядається, як складова частина (елемент) цивільної дієздатності фізичної особи [4]. Водночас підходи до розуміння сутності тестаментоздатності дещо різняться.

За першим підходом, тестаментоздатність – це здатність складати заповіт [5]. За такої інтерпретації тестаментоздатність розуміється в її звуженому варіанті, лише як здатність фізичної особи до правовідносин активного типу, спрямованих на укладання заповіту.

Другий підхід логічно впливає з розуміння тестаментоздатності в римському праві, коли вона складається із двох частин (форм):

- а) активна тестаментоздатність – здатність фізичної особи бути заповідачем (*testamenti factio activa*);
- б) пасивна тестаментоздатність – здатність бути спадкоємцем (*testamenti factio passiva*) [6, с. 504].

Як заповідальна правосуб'єктність тестаментоздатність визначається, як складова частина (елемент) цивільної дієздатності, навіть у її пасивній формі: «Право на спадкування може вживатися у значенні «право (можливість) отримати спадок за заповітом». У цьому сенсі право на спадкування є елементом цивільної дієздатності (іноді його іменують

«пасивна тестаментоздатність»» [7, с. 710]. Саме таке розуміння тестаментоздатності є характерним для більшості представників цивільного права в їх спробі охарактеризувати зміст дієздатності шляхом наведення переліку її складових елементів: правонабувальна здатність, правоздійснювальна або правовиконавча здатність, праворозпорядча здатність, угодоздатність, деліктоздатність, тестаментоздатність, трансдієздатність, бізнесодієздатність [8].

Водночас питання тестаментоздатності дає принципово новий підхід до його розуміння в контексті існування інституту охорони прав зачатих, але не народжених дітей (насцитурусів), а саме дискусії щодо питання про їх правоздатність. Проблема правового статусу зачатої, але ще ненародженої дитини у спадкових відносинах піднімає О. Розгон. Спираючись на ч. 1 ст. 1222 та ст. 1261 ЦК України, де зазначається, що спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути особи, які були зачаті за життя спадкодавця й народилися живими після відкриття спадщини, а також, що, в першу чергу, право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, зокрема й зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, вона ставить слушні питання: «Чи є зачата, але ще не народжена дитина суб'єктом права, й, відповідно, чи має вона правоздатність? Чи може взагалі йтися про правоздатність дитини, яка ще не народилася?» [9; 10].

Автор цієї роботи вже зазначав актуальність у вирішенні загальної проблеми правосуб'єктності питання чіткого розмежування понять: фізичні особи – суб'єкти права, фізичні особи – суб'єкти правовідносин та фізичні особи – учасники правовідносин, у контексті наявності чи відсутності тих чи інших елементів такої юридичної властивості як правосуб'єктність. Отже, на нашу думку: фізична особа – суб'єкт права, наділена такою юридичною властивістю, як правоздатність, що виникає в момент її народження і припиняється в момент її смерті [11, с. 59]. Сама ідея визнання певних прав за неіснуючими ще чи вже суб'єктами права повною мірою вирішена введенням наукової категорії «фантомна правоздатність». Фантомна правоздатність – право неіснуючого суб'єкта бути носієм певних правомочностей за передбачених законом умов. Така правоздатність характеризується такими властивостями: виникає лише на підставі вказівки закону; реалізується в рамках закону і за наявності передбачених законом юридичних фактів; не пов'язується з наявним суб'єктом права; забезпечена юридичними можливостями її реалізації [8].

Тестаментоздатність ненародженої дитини, як і загальна правоздатність, складається з двох елементів (здатності і можливості). З тією різницею, що здатність виникає не через юридичний факт – народження, а через юридичний факт – зачаття. Можливість надається і гарантується державою через видання закону і створення відповідних державних інституцій для реалізації своєї правоздатності, у даному контексті, передусім, ч. 1 ст. 1222 та ст. 1261 ЦК України.

Таким чином, тестаментоздатність як юридична властивість не позбавлена певного дуалізму у структурі правосуб'єктності. Безумовно, що активна тестаментоздатність як здатність фізичної особи бути заповідачем є елементом цивільної дієздатності.

Пасивну тестаментоздатність ненародженої дитини як її здатність бути спадкоємцем не можна віднести до елементу цивільної дієздатності. Адже про яку дієздатність ненародженої дитини може бути розмова? Поза всяким сумнівом, тут ми маємо справу з одним із варіантів фантомної правоздатності. Пасивна тестаментоздатність ненародженої дитини як її здатність бути спадкоємцем виступає різновидом фантомної правоздатності, що, у свою чергу, викликає необхідність корекції місця пасивної тестаментоздатності у структурі правосуб'єктності, коли вона постає елементом такої юридичної властивості, як правоздатність.

Вищевикладене дає можливість сформулювати **ВИСНОВКИ:**

- тестаментоздатність – це можливість фізичної особи бути суб'єктом спадкових відносин;
- тестаментоздатність складається із двох частин (форм):
 - а) активна тестаментоздатність – здатність фізичної особи бути заповідачем (*testamenti factio activa*);
 - б) пасивна тестаментоздатність – здатність бути спадкоємцем (*testamenti factio passiva*);
- тестаментоздатність як юридична властивість не позбавлена певного дуалізму у структурі правосуб'єктності;
- активна тестаментоздатність як здатність фізичної особи бути заповідачем є елементом цивільної дієздатності;
- пасивна тестаментоздатність ненародженої дитини як її здатність бути спадкоємцем виступає різновидом фантомної правоздатності;
- пасивна тестаментоздатність не є різновидом цивільної дієздатності, що, у свою чергу, викликає необхідність корекції місця пасивної тестаментоздатності у структурі правосуб'єктності, коли вона постає елементом такої юридичної властивості суб'єкта, як правоздатність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ракул О. Питання Тестаментоздатності: теорія та законодавче регулювання / О. Ракул // Юридичний Радник. – 2014. – № 3 (75) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yuradnik.com.ua/zhurnal-men/avtori/stati-avtora/?term=author_980.
2. Барков Р., Блинков О.. Формальная действительность завещания как акта реализации активной завещательной правосубъектности (сравнительно-правовой аспект) / Р. Барков, О. Блинков // Наследственное право. – 2013. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w.pc-forums.ru/b1024.html>.
3. Бартошек М. Римское право: (Понятия, термины, определения) / М. Бартошек ; Пер. с чешск. – М.: Юрид. лит., 1989. – 448 с.

4. Цивільне право в Україні: Курс лекцій: У 6 томах. Т. 1. / [Р. Шишка (керівник авт. кол.), О. Зайцев, Є. Мічурін та ін.]; За ред. Р. Шишки та В. Кройтора. – Харків: Національний університет внутрішніх справ. 2004. – 417 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.studfiles.ru/preview/5455540/page:35/>.
5. Ковальчук Я. Право на складання заповіту / Я. Ковальчук // Юридичний журнал. – 2006. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2416>.
6. Покровский И. История римского права / И. Покровский. – М. : Статут, 2004. – 504 с.
7. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. Є. Харитонової, О. Харитонової, Н. Голубєвої. – К. : Правова єдність, 2007. – 1140 с.
8. Цивільне право в Україні: Курс лекцій: У 6 томах. Т. 1. / [Р. Шишка (керівник авт. кол.), О. Зайцев, Є. Мічурін та ін.]; За ред. Р. Шишки та В. Кройтора – Харків: Національний університет внутрішніх справ. 2004. – 417 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.studfiles.ru/preview/5455540/page:35/>.
9. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356 (зі змінами, внесеними згідно із законами України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
10. Розгон О. Правовий статус зачатої, але ще ненародженої дитини у спадкових відносинах/ О. Розгон // Юридичний Радник. – 2013. – № 5 (71) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yurradnik.com.ua/stati/>
11. Талдикін О. Окремі аспекти теорії правосуб'єктності фізичних осіб / О. Талдикін // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2014. – № 3. – С. 55–64.